

Vita a magyar népi demokratikus jogrendszeréről és tagozódásáról

PESCHKA VILMOS

A szocialista jogrendszer és tagozódása a marxista—leninista állam- és jogelméletnek és az egész szocialista jogtudománynak olyan fontos és jelentős problémája, amely jelenleg a szocialista jogtudósok nemzetközi jellegű vitájának tárgyát alkotja. A szocialista jogrendszeréről folyó nemzetközi jellegű vitába kapcsolódva, a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottsága 1959. május 23-án és 29-én Peschka Vilmosnak „A magyar népi demokratikus jogrendszer és tagozódása” c. tézisei felett széleskörű vitát rendezett. Az értekezleten a magyar népi demokratikus jogrendszer problematikájának legfontosabb kérdéseivel kapcsolatosan a következő nézeteket és álláspontokat fejtették ki.

1. Az objektív és szubjektív tényezők szerepe a jogrendszer tagozódásában

A tézisek, különbséget téve a jogszabályok rendszerezése és a jogrendszer tagozódása között, megállapítják, hogy a jogrendszer és a jogszabályok rendszerezése közötti eltérés lényegét a jogrendszer tagozódásának objektív és a jogszabályok szisztematizálásának szubjektív jellege közötti különbség jelenti. A jogszabályanyagot rendszerezője a legkülönbébb szubjektív célok, feladatok és szempontok szerint csoportosíthatja, a jogrendszernek jogágakra tagozódása viszont nem szubjektív, hanem objektív ismérvek alapján történik. A jogrendszert nem mi tagozzuk, hanem a jogrendszer tagozódik. Végső fokon az adott társadalom objektíve létező társadalmi termelési viszonyai határozzák meg azt, hogy a jogrendszer milyen jogágakra tagozódik. Természetesen e végső meghatározottság mellett egyéb tényezők is közrehatnak (a jogi szabályozás módszere, a történelmi hagyományok, a tudományok fejlettsége stb.), de ez nem érinti a jogrendszer tagozódásának objektívitását.

Réczei László arról beszélt, hogy a téziseknek ezt a megállapítását bizonyos szkepszissel kell fogadni. Ha azt mondjuk, hogy a szocialista jogrendszer tagozódása objektív, akkor ez annyit jelent, hogy keresztültör minden emberi tévedésen: hiába állt a jogtudós helytelent, hiába sorol egy jogszabályt a meg nem felelő helyre, az objektív törvény mégis érvényesül. De a szocialista jogtudomány immár 40 esztendeje vitatkozik a szocialista jogrendszer tagozódása felett, s így felmerül a kérdés, hogy ez az objektív törvény 40 év alatt miért nem törte magát úgy keresztül, hogy mindenki számára világos lenne, mi a jogrendszer tagozódásának alapja. Vajon tényleg objektív törvény ez, vagy a jogrendszer tagozódása csupán természetes vagy logikus. Mi objektívnek nevezzük a jogrendszer megoszlását, de még objektív törvényt nem tudunk találni, legalábbis olyat nem, ami minden jogágra maradéktalanul alkalmazható. Viszont nem vizsgáljuk, hogy nem a természetes vagy logikai adottságok, a jogrendszer vagy bizonyos jogszabályok belső logikai tulajdonságai és az ennek alapjául szolgáló viszonyok okozzák-e azt, hogy valamilyen jogszabályt ide vagy oda sorolunk. Ez esetben a jogszabályok belső természetének vizsgálatáról van szó. Ha helyes vagy hamis emberi felismerés eredménye a jogrendszer tagozódása és nem objektív törvény, akkor jó nyomon járunk, mert ez esetben valóban meg kell vitatni, hogy a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló milyen ismérvet kell elfogadnunk.

Szabó Imre nem értett egyet Réczei Lászlónak ezzel a felfogásával és annak a nézetének adott kifejezést, hogy helytelen a szocialista jogtudománynak a jogrendszer tagozódását illetően meglevő 40 éves tapasztalatából olyan következtetést levonni,

hogy ezen a területen nem lehet objektív törvényszerűségeket megállapítani. Az objektív törvény és az objektív törvényszerűségek felismerése két különböző dolog. Az objektív törvényszerűségek megállapítása emberi tevékenység. Ez a felismerés történhet idejében vagy elkövetés, de mindig emberi cselekedetekről van szó. Ez nemcsak a társadalmi, hanem a természeti törvények esetében is így van.

Vas Tibor is a jogrendszer tagozódásának objektív jellegét hangsúlyozta. A jogrendszer tagozódását a tudomány felismeri, de nem hozza létre. A tudománynak a jogrendszer tagozódásának megállapításakor az alapul szolgáló társadalmi termelési viszonyokból kell kiindulnia. A jogrendszer tagozódását történeti fejlődésében kell nézni és így kell eldönteni, hogy bizonyos jogágak létrejöttek-e vagy megszűntek. A jogtudomány az objektív viszonyok felismerésével fejlesztheti a jogrendszerre és a társadalmi viszonyokra.

Világhy Miklós is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jogrendszer tagozódásának objektív alapjai vannak. Ez egyáltalán nem jelenti a szubjektív tényező a jogrendszer vonatkozásában fennálló jelentőségének lebecsülését vagy elhanyagolását. Amikor elismerjük például a termelőszövetkezeti jog létrejöttét, akkor ezt — jogi kifejezéssel élve — ex tunc hatállyal tesszük. Mégis lényeges különbség van a jogrendszer tagozódásának felismert, tudatos állapota és azon helyzet között, amikor még olyan gomolygó jogszabálytömeggel állunk szemben, amely majd végül tisztázódik. A jogágazatokat nem teremtik, hanem felismerjük. A felismerésnek hatalmas jelentősége van a szocialista jogrendszer vonatkozásában. A szubjektív elem szerepét az objektívnek alárendelt, de azért önállóan ható tényezőként kell felismerni. Az objektív helyzet fel nem ismerése vagy félreismerése akadályozhatja a jogrendszer fejlődését.

2. A jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló kritériumok

A probléma kérdés formájában exponálva a következő: a jogi szabályozás tárgya vagy módszere, illetőleg a kettő együttesen, vagy pedig egyéb tényezők jelentik a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvet vagy ismérveket? A tézisek a szocialista jogirodalomban található felfogások közül azt tartják helyesnek, amely a jogi szabályozás tárgya, a társadalmi viszonyok mellett — szemben azzal a nézettel, amely szerint csak a társadalmi viszonyokat lehet a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló kritériumként felfogni — kiegészítő ismérv figyelembevételét is szükségesnek gondolja a jogrendszer tagozódásának megállapításánál. A tézisek szerint a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvet csak a jogi szabályozás tárgyában látó felfogás egyoldalúságát és gyengeségét legjobban e nézet vallóinak a jogágak megállapításánál követett gyakorlata igazolja. Azok a jogtudósok ugyanis, akik csak a jogi szabályozás tárgyát fogadják el a jogágakat elhatároló ismérvként, megoldhatatlan feladat elé kerülnek egyes jogágazatok önállóságának megállapításakor. Ilyenkor rendszerint azt a metódust követik, hogy — bár állandóan hangoztatják a jogi szabályozás tárgyának kizárólagos ismérv voltát — kénytelen-kelletlen s erről tudomást nem véve, egyéb kiegészítő ismérveket hívnak segítségül, és végső fokon az egyes jogágak elhatárolását ők sem csak a társadalmi viszonyok, hanem egyéb kiegészítő ismérvek alapján végzik el. Ez a tudományos hipokrizis azonban egyáltalán nem segíti elő a tulajdonképpeni probléma megoldását.

Nem kétséges — mondják a tézisek —, hogy a jogi szabályozás tárgya, a társadalmi viszonyok a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló, a jogágak elhatárolásának döntő, meghatározó jelentőségű ismérve. Az, hogy a társadalmi viszonyoknak a jogrendszer tagozódásának megállapításánál elsődleges, meghatározó jelentőségű van, nem jelenti azonban azt, hogy a jogi szabályozás tárgya a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló egyetlen ismérv. A jogrendszer tagozódásának megállapításánál egyéb kiegészítő ismérveket is felhasználnunk, bár kétségtelen, hogy e kritériumok vonatkozásában a társadalmi viszonyok elsődleges, meghatározó jelentőségűek.

A tézisek a jogi szabályozás tárgya mellett kiegészítő kritériumként a jogi szabályozás módszerét jelölik meg. A jogrendszer tagozódása objektív, a társadalmi viszonyok által meghatározott. A jogi szabályozás módszerének a jogágak megállapítására szolgáló ismérvként felhasználása egyáltalán nem jelenti azt, hogy a tagozódás objektivitását ezáltal sérelem éri. A jogi szabályozás módszere ugyanis lényegében a jogi szabályozás tárgya, a társadalmi viszonyok által meghatározott. A tárgy és a módszer egységéből fakad, hogy a különös tárgy különös módszert igényel. A jogágak elhatárolásához a

társadalmi viszonyfajták minőségi különbözőségének olyan foka szükséges, amely megköveteli a jogi szabályozás külön formáját. A jogi szabályozás tárgya nem szükségszerűen az adott társadalmi viszonyfajta egész terjedelmében és minden lehetséges megjelenési formájában, hanem lehet, hogy csak az adott társadalmi viszony egyik vagy másik oldala. Lehetséges, hogy valamely társadalmi viszony különböző oldalait különböző jogi módszerekkel szabályozzák. Egy és ugyanaz a norma egyidejűleg nem szabályozhat két különböző fajtájú társadalmi viszonyt és nem foglalhat magában két módszert. Ennek megfelelően a jogáguk fogalmát a tézisek a következőképpen határozzák meg: a jogág az azonos nemű társadalmi viszonyokat azonos jogi módszerrel szabályozó jogi normák összessége.

A jogrendszer tagozódásával és a jogág fogalmával kapcsolatban a tézisek még a következőket jegyzik meg. Az egyes jogágazatok határai viszonylagosak és a jogágak szoros, kölcsönös kapcsolatban vannak egymással. Ebből a kapcsolatból következik, hogy olyan jogintézmények is lehetnek, amelyekben a különböző jogágak jellegzetességei vegyesen lehettek fel. Felmerült a szocialista jogirodalomban olyan nézet, amely a komplex jogág fogalmát vezeti be, komplex jogágnak azt a jogszabályanyagot jelölve meg, amely ilyen vegyes jellegű jogintézményeket foglal magában. A komplex jogág fogalmának bevezetése azonban — a tézisek szerint — nem indokolt. Csaknem valamennyi jogágon belül ki lehetne mutatni módszerbeli keveredéseket, de ezen belül mindig a lényegeset kell megragadni és ez adja meg az adott joganyag jogágiságát. Komplex lehet a jogi ismeretek, a jogtudomány ágazatainak tárgya, de nem a jogágazat. A tézisek nem tartják indokoltnak az alapvető és aljogágak megkülönböztetését sem. Nem lenne helyes egyes jogágakat átfogó, alapvető jogágakként megjelölve, azokon belül aljogágakat meghatározni, mert valóban önálló jogág esetében annak tovább tagolása nem jelenti új jogág létezését, csak az anyag további csoportosítását. Ha pedig az állítólagos alapvető jogág több jogág anyagát fogja át, akkor azt önálló jogágakra és nem aljogágakra kell szétbontani.

Beck Salamon a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvek vonatkozásában kifogásolta, hogy az állam- és jogelmélet mind ez ideig nem magyarázta meg, mi a társadalmi viszony és a jogi szabályozás módszere. A jogrendszer tagozódásának feltárásánál tehát olyan fogalmakkal operálunk, amelyeknek pontos tartalmát mind ez ideig még nem sikerült tisztázni.

Vas Tibor a társadalmi viszonyok és a jogi szabályozás módszere mellett a jogi alapelveket is a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvek tartja. Az alapelvek is az objektív valóság tükröződésekként jönnek létre, a jogtudomány ezeket az alapelveket nem a prioriként fogja fel, hanem a jogrendszer adott helyzetéből vonja le. Az alapelveknek a jogrendszerre és az egyes jogágakra nézve döntő és lényegesen jellemző hatása van. Ha felismerjük az alapelveknek ezt a fontos szerepét, akkor a szocialista jogrendszer tagozódásánál principium divisionisként az alapelveket is meg kell jelölni. Az alapelveknek a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvként való megjelölése — minthogy az alapelvek az objektív valóság tükröződései — még jobban aláhúzza a jogrendszer tagozódásának objektív jellegét.

Récsei László részletesebben elemezte azt a felfogást, amely az alapelveket a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérveknek tekinti. Valamely tudományos tétel helyességéről — mondotta — úgy lehet meggyőződni, ha azt megpróbáljuk alkalmazni. Meg kell vizsgálni, hogy valamely alapelv segítségével tudunk-e a jogágak között különbséget tenni. Vegyük például a férfiak és nők egyenjogúságának elvét. Ez az alapelv az alkotmányjogban, a polgári jogban, a munkajogban, az államigazgatási jogban, a büntetőjogban és az eljárási jogokban egyaránt érvényesül. Mindez arra mutat, hogy ezt az alapelvet minden jogágban fellelhetjük. Hasonló a helyzet azzal az alapelvvel is, hogy a szolgáltatásért adekvát ellenszolgáltatás jár. Ez is megtalálható a polgári jogban, a munkajogban, szóval mindenütt, ahol a felek szerződést kötnek. Ezek szerint, amíg nem találunk olyan valódi ismérveket, amelyek alapján a jogrendszer valóban tagozódik, addig az alapelveket is elfogadhatjuk ilyeneknek, de figyelembe kell venni, hogy fontos alapelvek semmit sem mondanak a jogágak elhatárolásának kérdésében.

A jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvek vonatkozásában felvetette azt a kérdést: vajon bizonyítva van-e az a tétel, hogy „döntő”, „meghatározó” jelentőségű ismérv a jogi szabályozás tárgya, a társadalmi viszonyok, vagy éppen csak nem merjük ezt kétségbe vonni. Meg kell vizsgálni, hogy van-e azonos társadalmi viszony a különböző jogágakban különböző módszerekkel szabályozva. Ha két jogágban azonos társadalmi viszonyt találunk, akkor ez a tétel nem érvényes. A tézisek szólnak arról, hogy ugyanannak a társadalmi viszonynak egyes oldalait különböző jogágak szabályoz-

zák. Ha például valaki büntetendő cselekménnyel kárt okoz, ez a polgári jogban valóban más oldalon jelentkezik, mint a büntetőjogban. De azért ez mégis azonos társadalmi viszony, ha ennek történetesen több oldala is van. Itt már kissé gyengül az a szabály, hogy a társadalmi viszonyok között minőségi különbségnek kell lenni, mert ugyanannak a dolognak két oldala nem minőségileg különbözik egymástól, lévén ez ugyanaz, csak más-más oldalról vizsgálva. Hasonló a helyzet abban az esetben is, ha valaki nem fizeti meg a gyermektartási díjat. A polgári bíróság elmarasztalja, a büntető bíróság pedig ugyanezt megbünteti. Itt nem hogy minőségileg különböző társadalmi viszonyok nincsenek, de még ugyanazon társadalmi viszonynak különböző oldalairól sincs szó. Ez ugyanazon társadalmi viszony ugyanazon oldalának két különböző szankciója, amely két eltérő jogágban található meg.

Kétséges tehát annak a tételnek a helyessége, hogy egy-egy jogág azonos társadalmi viszonyokat szabályoz, és hogy a minőségileg különböző társadalmi viszonyokat rendező jogszabályok tartoznak egy jogághoz. Nem vitatott az a kérdés, hogy a polgári jog és a büntetőjog két különálló jogág. Vizsgáljuk meg azonban ezt közelebbről a társadalmi viszonyok szempontjából. Egész sor olyan büntető jogszabály van, amely polgári jogi tevékenységet szankcionál: például az uzsora, csalás, sikkasztás, árdrágítás stb. Tehát ugyanazon társadalmi viszonyokra nézve különböző szankciókat találunk két jogágban. A büntetőjogi normák vizsgálata azt mutatja, hogy a büntetőjog a legkülönbözőbb társadalmi viszonyokat szabályozza. Az ölés például minőségileg különbözik a társadalmi tulajdon elsikkasztásától vagy az okirathamisítástól. Mindezeket a társadalmi viszonyokat a büntetőjog mint önálló jogág rendezi, kizárólag azért, mert a társadalom pónalizálta azokat.

Felmerül tehát a kérdés, mit jelent a társadalmi viszonyok azonossága. Tételünk igazsága kedvéért a büntetőjog esetében mondhatjuk ugyan azt, hogy ezek a társadalmi viszonyok azért azonosak, mert büntetendőek. Ilyen módon két különböző társadalmi viszony azonos lehet azért, mert a jogszabály mindkettőt bünteti. De ebben az esetben circulus vitiosus-sal állunk szemben, mert a két társadalmi viszonyt már a büntetőjogi szabályozás előtt azonosnak kell lennie. Ha ugyanis a két társadalmi viszony csak a büntetőjogi szankcionálás folytán válik azonossá, akkor nyilván nem az azonos társadalmi viszony a jogágba sorolás alapja, hanem az, hogy a jogalkotó mindkettőt a büntetőjogba utalta. Ha tehát e kérdés megoldásában előbbre akarunk jutni, akkor meg kell vizsgálni: igaz-e az a tétel, hogy a büntetőjog egynemű társadalmi viszonyokon alapszik. Ha nem igaz, akkor el kell vetni.

Meg kell vizsgálni, hogy ha a társadalmi viszonyok alapján elválasztjuk a polgári jogot a munkajogtól, akkor ugyanezen causa dividendi szerint el tudjuk-e ezeket határolni a büntetőjogtól vagy más jogágaktól. Vajon helyes-e az a módszer, hogy párosával választjuk el egymástól a jogágakat? Más indokok alapján határoljuk el a polgári jogot a családi jogtól és mások szerint a polgári jogot a munkajogtól. Az eltérő kauzák alapján párosával történő elválasztás helyett olyan principium dividendi-t kell keresnünk, amelyet minden jogágra lehet alkalmazni. Kérdéses az is, vajon van-e egyáltalán ilyen principium divisionis. Nincs megvizsgálva, hogy nem az-e a megoldás, hogy ilyen nem létezik és a jogágak azért keletkeznek és különböznek egymástól, mert különböző kauzák alapján ugyan, de természetük szerint és logikusan a szabályozó metódusnak megfelelően eltérőek.

Weltner Andor szerint a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló kritériumokat, a társadalmi viszonyokat és a jogi szabályozás módszerét kell a vita alapvető két kérdésének tekinteni. A társadalmi viszony és a jogi szabályozás módszere közötti összefüggés lényegében az alap és a felépítmény viszonyát jelenti. A jogrendszer tagozódásának megállapításánál azonban az alap és a felépítmény kategóriáinál és összefüggésinél tovább kell jutni és a jogágakat konkrétan kell vizsgálni. Arra is figyelmet kell fordítani, hogy a tételes jogtudományok hogyan próbálták az egyes jogágakat elhatárolni. Tételesjogi elemzésre van szükség ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani mi az, ami valamely jogág kialakításához vezet. Nem találja helyesnek az egynemű társadalmi viszonyok kifejezést és valamely más megjelölés keresését javasolja. A munkajog például — eltérően az általánosan elfogadott meghatározástól — nemcsak a társadalmi munkaviszonyt szabályozza, hanem az e viszonyok körén kívüleső relációkat is. Így ezeket a társadalmi viszonyokat nem lehet egyneműeknek nevezni. Kapcsolódva Vas Tibor gondolatához, mely szerint az alapelveket is figyelembe kell venni a jogágak elhatárolásánál, úgy találja, hogy ki kell dolgozni az egyes jogágakon belül érvényesülő sajátos alapelveket és az egynemű társadalmi viszonyok helyett olyan társadalmi viszonyokról kell beszélni, amelyekben ez a sajátos alapelv érvényesül.

Szabó Imre kifejtette, hogy az állam- és jogelmélet már túljutott azon, hogy a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló kritériumok vonatkozásában mereven bírálja a jogi szabályozás tárgyának, a társadalmi viszonyoknak alapvető ismérvként elfogadását. Az állam- és jogelmélet messzebb tart már annál, hogy afelett elmélkedjék, hogy a társadalmi viszonyok az alaphoz, a jogi szabályozás módszere pedig a felépítményhez tartozik. Az állam- és jogelmélet körében eddig megjelent munkákban a jogrendszer tagozódásának bizonyos alapvető kérdései tehát ki vannak dolgozva és ezekből kell kiindulni. Ezek alapján kell a társadalmi viszonyok mibenlétének elemzését még precízebben és pontosabban elvégezni, és akkor a jogrendszer tagozódásának problémáit is jobban meg tudjuk oldani.

Barna Péter megerősítette a téziseknek azt az álláspontját, hogy a jogrendszer tagozódásának megállapításánál alapvető ismérvek a jogi szabályozás tárgyát, a társadalmi viszonyokat kell tartani, de kiegészítő ismérvként a jogi szabályozás módszerét is fel kell használni.

Világhy Miklós a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló kritériumok vonatkozásában részletesebben két kérdéssel foglalkozott. Az egyik probléma: a jogágazatok egymáshoz való viszonya. Vitába szállt a téziseknek azzal a megállapításával, hogy helytelen fő- és aljogágakról beszélni. Értelmezése szerint ez annyit jelent, hogy a jogágak egymás mellett helyezkednek el és nincs különbség az egyes jogágazatok egymáshoz való viszonyai között. Márpedig a jogágazatok nemcsak egymás mellett helyezkednek el, és az egyes jogágak közötti viszonyok nem azonosak. Vannak a jogrendszeren belül olyan jogágazatok, amelyek szorosabb, mások lazább kapcsolatban vannak egymással. Ilyen szorosabb kapcsolat áll fenn például az egyesek által a törvénykezési jog körébe utalt jogágak között. Más jogágak az általános és a különös viszonyban vannak egymással (pl. az államjog és a többi jogágak). Valamely jogág a meghatározott társadalmi viszony általános, alapvető vonásait fogja át, míg más jogágak ugyanennek a társadalmi viszonyoknak egyes oldalait és vonatkozásait. Nincs olyan jogág, amely a társadalmi viszonyt a maga egészében konszumálja. Valamely társadalmi viszonyt több jogág is szabályozhat. A büntetőjog által szabályozott társadalmi viszonyokat például nem csupán a büntetőjog szabályozza. A büntetőjog egész sereg társadalmi viszonyt véd, kapcsolódva ezáltal más jogágakhoz és jogviszonyokhoz. A büntetőjog és a büntető jogviszony szankciós jellegű norma, illetőleg viszony.

A másik probléma: a jogi szabályozás módszerének kérdése. Vitatkozott Vas Tibornak azzal a nézetével, hogy a jogi szabályozás tárgya és módszere mellett a jogi alapelveket is a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló kritériumok közé soroljuk. Az alapelvek — mondotta Világhy Miklós — nem prius, hanem posterius. Az alapelveket a jogágazathból vezetjük le, a jogág előbb van, mint az alapelv és nem fordítva. Az alapelveket nem tartja a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvek. Mi a jogi szabályozás módszere? A civilisták a jogi szabályozás módszerét a polgári jogban úgy fogják fel, mint az egymás mellé rendeltség, az egyenérték elvének alkalmazását. Helytelen lenne ezt a módszert pusztán formai elemnek tekinteni. A polgári jogi szabályozásnak ezt a módszerét nem lehet másképpen, mint a polgári jog tartalmának legkülsőbb, periferikus elemét felfogni.

Pólay Elemér a jogrendszer fogalmának meghatározásával foglalkozva arról beszélt, hogy a jogrendszer meghatározásába nem lehet fogalmi elemként a jogágazatokra tagozódást felvenni, mert a primitív társadalmi viszonyok nem vonták maguk után a jogrendszer differenciálódását. A jogágazatnak nemcsak ismérvei, hanem előfeltételei is vannak. A jogágazat keletkezésének előfeltétele — Dembora támaszkodva — a társadalmi viszonyok adott területe, amelyben bizonyos egység mutatkozik, és az uralkodó osztály objektív érdeke e jogágazat létrejöttében.

Beér János rámutatott arra, hogy a jogrendszer tagozódásának fő vonalai kialakultak, ezeket fel lehet ismerni. A társadalmi viszonyok mint a jogrendszer tagozódásának egyik ismérve vonatkozásában vitába szállt Récezi Lászlóval. Nem tudja helyesnek elfogadni az általa képviselt felfogást, mert az állam- és jogelmélet a társadalomtudomány általánosabb kutatásaira támaszkodva, felvázolta a társadalmi viszonyok elméletének kereteit, ha eddig még nem is jutott teljesen megfelelő eredményre. Nem tartja helytállónak Világhy Miklósnak azt a nézetét, hogy a társadalmi viszonyok különböző oldalainak szabályozása folytán alakulnak ki a különböző jogágak. Ez a felfogás a társadalmi viszonyt valamiféle tényállással azonosítja. Véleménye szerint azonban nem erről van szó.

A jogágak egymáshoz való viszonya különböző; vannak jogágak, melyek közelebbi, mások távolabbi kapcsolatban vannak egymással. Ez arra figyelmeztet bennünket,

hogy a jogágakon túl, a szocialista jogrendszeren belül jogágacsoportokat is létrehozzunk. Ezzel érzékeltetni lehet a jogágak között fennálló viszonyok különbözőségét. Ez nem fő- és aljogágak létrehozását jelenti, hanem azt, hogy ezeket a jogágakat másképpen kell egymás mellett tekintenünk. Ilyen jogágacsoportot képez például az államjog, az államigazgatási jog és a pénzügyi jog.

Peschka Vilmos először *Vas Tibornak* a nézetével vitázott, mely szerint a jogi alapelveket is a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvek közé kell sorolni. Egyetértve *Réczei László* és *Világhy Miklós* felfogásával, a tézisekre hivatkozva annak a nézetének adott kifejezést, hogy a jogi alapelveket azért nem tekinthetjük a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérveknek, mert a jogi alapevek általában olyanok, amelyek több jogágban is érvényesülnek. Az alkotmányban megfogalmazott alapelvek például csaknem minden jogágban jelentkezők, ez azonban a legkevésbé sem alap arra, hogy ezt az egész óriási joganyagot, amelyben az alkotmány alapelvei érvényesülnek, az alapelvek egysége folytán egy jogágba vonjuk össze.

A főprobléma, amely körül az ellentétes vélemények csoportosultak, a társadalmi viszonyoknak és a jogi szabályozás módszerének a jogrendszer tagozódásának alapjául szolgáló ismérvként felfogása. A téziseknek e kérdésre vonatkozó tételeit leginkább kétségkívül *Réczei László* vitatta. Polemizált azzal a tétellel, mely szerint a jogágak elhatárolásához a társadalmi viszonyfajták minőségi különbsége szükséges. De nem veszi figyelembe — főleg amikor valamely társadalmi viszony különböző oldalainak több jogágban való szabályozását érinti —, hogy a minőségi különbség itt annyit jelent, hogy eltérő jogi szabályozást von maga után. Tehát egy és ugyanazon fajtájú társadalmi viszonynak, például termelési viszonynak is lehetnek olyan oldalai és vonatkozásai — a példa esetében árucseré-viszony és munkaviszony —, amelyek külön jogi szabályozást igényelnek. Ezért állítják a tézisek azt, hogy nem pusztán az egynemű társadalmi viszonyokat szabályozó jogi normák összessége alkot egy jogágot — mert ez esetben a termelési viszonyokra vonatkozó joganyag egy jogágot kellene hogy alkosson, márpedig akkor például a polgári jog kötelmi jogi része és a munkajogi normák egyaránt egy jogágba tartoznának —, hanem az azonos társadalmi viszonyokat azonos jogi módszerrel szabályozó jogi normák összessége.

A továbbiakban a tézisek szerzője még a jogágak egymáshoz való viszonyának kérdésével foglalkozott. Elmondotta, hogy közte és *Világhy Miklós* felfogása között e kérdésben — véleménye szerint — nincsen különbség. Egy pillanatig sem gondolta, hogy a jogágak egymásközi viszonyai azonosak és egyformák, vagy hogy a jogágak szigorú egymás mellé rendeltségben vannak. Egyetért *Világhy Miklósnak* azzal a nézetével, hogy egyes jogágak között szorosabb kapcsolat alakulhat ki, más jogágak pedig az általános és a különös viszonyában lehetnek. De ez nem jelentheti azt, hogy vannak főjogágak, amelyek aljogágakat foglalnak magukban olyképpen, hogy az aljogágak ezáltal elvesztik önállóságukat.

3. Államjog, államigazgatási jog, pénzügyi jog

A tézisek, vázolva az államjogra, az államigazgatási és pénzügyi jogra vonatkozóan az újabb szocialista jogirodalomban található felfogásokat, arra a következtetésre jutnak, hogy az államjog tartalmának szűkebb meghatározását fogadják el, mely szerint az államjog lényegében az államhatalmi szervek tevékenységével és működésével kapcsolatos viszonyokat szabályozza. A tézisek szerint nem indokolt az államjognak és az államigazgatási jognak egy jogágba való összevonása, mert a két jogágnak egy jogágba sürítése mellett felhozott érvek — a demokratikus centralizmus elve, a két joganyag, valamint az államhatalmi és államigazgatási tevékenység szoros összefüggése — nem alapozhatják meg a jogág létezését, hiszen valamely joganyag jogágiságát a jogi szabályozás tárgya és módszere alapján kell megállapítani. Az államjog és az államigazgatási jog által szabályozott társadalmi viszonyok között fennálló különbség, a kétfajta társadalmi viszony eltérő jellege a rájuk vonatkozó joganyagok két jogágba tartozására mutatnak. Ugyancsak ebből az elméleti megfontolásból kiindulva a pénzügyi jogot viszont a tézisek nem tartják önálló jogágnak, mert sem a szabályozás tárgya, sem módszere nem tér el lényegesen az államigazgatási viszonyoktól és módszerektől.

Vas Tibor egyetért a tézisekkel abban, hogy nem helyes az államjognak és államigazgatási jognak egy jogágba való összevonása. Ezzel szemben nem tartja következetesnek a téziseknek azt a tételét, amely a pénzügyi jog önálló jogágiságát tagadja és a pénz-

ügyi jogot az államigazgatási jogba sorolja. Tudomása szerint a pénzügyi jog az összes szocialista államokban önálló jogág. Mi teszi indokoltá a pénzügyi jog önálló jogágiságát? A pénzügyi jog nemcsak költségvetési és adójoggal foglalkozik, hanem a bankbiztosítással és egyéb kérdésekkel is. Lényegében nem másról van szó, mint bizonyos pénzzel kapcsolatos állami gazdasági erőforrásoknak, bizonyos állami feladatok elvégzése anyagi előfeltételeinek megteremtéséről, megfelelő felhasználásáról és ellenőrzéséről. A pénzügyi jognak megvannak a maga sajátos alapelvei és módszerei. Mindez tehát arra enged következtetni, hogy a pénzügyi jog önálló jogág. Valóban különbséget kell tenni azonban a pénzügyi igazgatás és a pénzügyi jog között. A pénzügyi jogot el kell és el lehet határolni a polgári jogtól és a többi jogágtól. Tehát megállapítható az a terület, amelyre a pénzügyi jog vonatkozik, és nagyon helytelen következményei lennének annak, ha a pénzügyi jog önálló jogágiságát elvetnénk, mert ez nemcsak ennek a jogterületnek elsorvasztását jelentené, hanem ennek a jogágnak tudományos művelése terén is hátrányos következményekkel járna.

Világhy Miklós az államjogot illetően nem tartja helyesnek a német szocialista jogtudományban jelentkező azt a törekvést, hogy az államjogot és az államigazgatási jogot egy jogágba vonják össze és a két jogág önállóságát megszüntessék. Az államjog tartalmának a tézisek által elfogadott meghatározása szűk, mert az államjognak az alapvető intézmények szabályozásával is foglalkoznia kell. Véleménye szerint az államjog általános a többi jogág viszonylatában, az egyes jogágak pedig a különöst jelentik az államjoghoz képest. A pénzügyi jog vonatkozásában az a meggyőződése, hogy a pénzügyi jog önálló jogág. Az államigazgatási és a pénzügyi jog is az általános és a különös viszonyában van egymással. A pénzügyi jog nem más, mint az államigazgatási jognak erősen kiterelvényesedett és tartalmilag meggazdagodott része, amely népi demokratikus jogrendszerünknek önálló ágazatává fejlődött. A pénzügyi jogi szabályozást háttérbe lehet szorítani, de ez nem szolgál a javunkra. Elismerve a pénzügyi jog relatív önállóságát, minél nagyobb súlyt kell helyezni arra, hogy gyakorlatilag egyre inkább fejlődjék.

Beér János az államjog foglalkozva a Jogtudományi Közöny 1958. 11–12. számában megjelent, az államjog tárgyáról és rendszeréről szóló cikkére hivatkozik. Nem gondolja helyesnek és megalapozottnak és nem is tudja elfogadni a téziseknek az államjog tartalmára, tárgyára vonatkozó megállapításait. Az államjognak és az alkotmányjognak a tézisekben található újszerű szembeállítás, mely szerint az alkotmányjog tartalma szélesebb, mint a tiszta államhatalmi kategóriákat tartalmazó államjog, elnagyolt. Ha az alkotmányjog kategóriáját elfogadnánk, nehezen tudnánk az államjognak azokat az elemeit, amelyek az alkotmányban nem szerepelnek vagy általánosan szerepelnek, ebbe a jogágba bevonni. Az irodalmat ugyan nem tudta áttanulmányozni, de az a benyomása, hogy a szűkebb értelemben felfogott államjogi felfogás csak mint irodalmi melléktermék jelentkezett és nem kialakult álláspont. Erre utal az is, hogy a legújabb szovjet jogi szótár (1956) is az államjog tartalmának szélesebb meghatározását tartalmazza. Általában az államjogi kézikönyvek egyike sem vallja az államjog tartalmának ezt a szűkebb felfogását. Az államjognak ez a szűkebb tartalmú értelmezése egész sor kérdést hagy megválaszolatlanul; hol helyezkednek el akkor az állampolgári jogok és több olyan jogintézmény, amelyeket az alkotmány tartalmaz, de ugyanakkor számos jogágazaton keresztül valósulnak meg?

Egyetért a téziseknek azzal a pontjával, amely helyteleníti az államjognak és az államigazgatási jog általános részének egy jogágba egyesítését. Ez a gondolat kidolgozottan csak a Német Demokratikus Köztársaságban jelentkezik. A probléma azért merült fel, mert a demokratikus német jogtudományi munkákban helytelenül elszakították egymástól az államjogot és az államigazgatási jogot és a kettő között éles és határozott határvonalat húztak, amelyet mi az államjogi és államigazgatási jogi tudományos munkáinkban nem tettünk meg, hanem a kettőt mint jogágcsoportot kezeltük és így tekintettel voltunk a két joganyag összefüggéseire. A két joganyagnak a jogtudományi munkákban található ezt a merev elválasztását helytelenítő egyes megállapításokból a német demokratikus jogtudomány művelői túlzott következtetéseket vontak le, mert a két jogág önállósága mellett is meg lehet azokat a problémákat oldani, amelyek az államjogi és államigazgatási jogi tudományos munkákban e területen a demokratikus német jogtudományban felmerültek. De ha az államigazgatási jog általános része elhelyezhető is lenne az államjogban, még mindig kérdéses maradna az államigazgatási jog különös részének a jogrendszerbeli helye. A demokratikus német jogtudomány erre vonatkozólag még nem adott teljesen kidolgozott választ, de egyes elképzelések ismeretesei. A gazdasági igazgatásra vonatkozó joganyagot a gazdasági jogban gondolják elhelyezni. Ha ezt el is fogadnánk — bár a gazdasági jog létezésével nem ért egyet —, akkor az

államigazgatási jog különös része egész sor területének (szociális, kulturális stb. igazgatás) a jogrendszerbeli helye még kérdéses maradna. Ezek mint önálló jogágak jelentkeznének; így pedig két jogág összevonása folytán öt-hat olyan új jogág léteinek kérdése merülne fel, amelyek semmiben sem különböznek az államigazgatási jog általános és különös részétől. Ezért az államjognak és az államigazgatási jognak egy jogágba sűrítését a kutatások mai állása szerint nem tartja indokoltnak.

A pénzügyi jogot illetően azokkal ért egyet, akik a pénzügyi jogot önálló jogágként fogják fel. Ma már a pénzügyi viszonyok, a pénzügyi jog tárgyát alkotó problémák annyira elkülönülnek az államigazgatási jogon belül, hogy ez a pénzügyi jognak külön önálló jogágként való elfogadását indokolttá teszi.

Marionyi János egyetért Beér Jánossal a Német Demokratikus Köztársaságban kialakult felfogások értékelése tekintetében. Az államigazgatási jog önálló jogág. Helytelen lenne az államigazgatási jogot pusztán szervezési tudománynak felfogni. Az államigazgatási szervezet az államigazgatási jognak elkülöníthető és azzal bensőleg összefüggő része. A pénzügyi jogot önálló jogágnak tartja, de nem szabad a pénzügyi jogot az államigazgatási jog rovására túlméretezni.

Mártonffy Károly kifejtette, hogy az államigazgatási jognak mint önálló jogágnak a megszüntetését és az államjoggal egy jogágba foglalását valló álláspont figyelmen kívül hagyja az államigazgatási jog történeti kialakulását. A XVIII. század végén és a XIX. század első felében csak államjogról volt szó. De a társadalmi viszonyok gyors változásai, az állami feladatok rohamos növekedése a múlt század közepe táján kezdi kiformálni az államigazgatási jogot. Az államigazgatási jog megjelölés is ebben az időben keletkezett. Az államigazgatási jog kialakulása a fejlődés, a társadalmi viszonyok alakulásának szükségszerű következménye.

Éppen ezért nem lehet az akarat és a végrehajtás közötti szakadékról beszélni, mert az államigazgatás szervezetére és tevékenységére vonatkozó jogszabályok államigazgatási jog címen önálló jogággá formálódnak, ennek semmi visszahatása nincs, de nem is lehet az állami akarat megvalósulására, végrehajtására. Ami azt a látszatot kelthette, hogy az államjog és államigazgatási jog külön jogágisága megbontja az állami akarat és végrehajtás egységét, és annak a nézetnek a kialakulására vezetett, hogy a külön jogágiság a múlt maradványa, az az államjogászok és államigazgatási jogászok túlzásaiban leli magyarázatát. Az ún. jogi módszer, amely az államtudományi módszer visszahatásaként jött létre, az államjogi és államigazgatási jogi normákat önmagukban, társadalmi, gazdasági, szociális, kulturális gyökereik figyelmen kívül hagyásával rendszerezte és magyarázta. Ez valóban az élettől elszakadt, öncélú jogászkodás volt. Ezt azonban a szocialista államjog és államigazgatási jog sohasem követte.

Az államigazgatási jog anyagának az államjog anyagától való elválasztása évek óta különös gondja az államjog és az államigazgatási jog művelőinek. A felszabadulás utáni években talán volt is valami alapja az ún. átfedések miatti megjegyzéseknek, de ezt jórészt sikerült megszüntetni. Természetesen arra gondolni sem szabad, hogy a két testvér tárgyat egymástól elrejtse. Érintkezési pontok mindig lesznek, amelyeket mindkét tárgy mindig figyelembe fog venni. A tanácsokról úgy beszélni, hogy a végrehajtó bizottságról és a hivatali apparátusról ne essék szó, nem lehet. És megfordítva ugyanez a helyzet.

A pénzügyi jogot illetően nem tud egyetérteni a tézisekkel. Amellett, hogy sok rokon vonása és sok érintkezési pontja van a pénzügyi jognak az államigazgatási joggal, fel kell ismerni, hogy a pénzügyi jog anyagi szabályai sajátos jogviszonyokat rendeznek, és éppen különleges tartalmuk miatt nem illeszkehetnek be az államigazgatási jog keretei közé. A magyar jogi oktatás és a többi népi demokratikus ország jogtudománya és jogi oktatása azt a Szovjetunióban kialakult rendszert fogadta el, hogy a szocialista pénzügyi jog az állami pénzgazdálkodás szabályait fogja át, pontosabban: olyan jogviszonyokat szabályoz, amelyek az állami tulajdonban levő vagy oda bekerülő pénzeszközök mozgását eredményezi a pénzügyi rendszerben, illetőleg a lakosság és a pénzügyi rendszer között. Ebben két tényező játszik szerepet: a pénzügyi rendszer kereteinek kibővülése és a tervgazdálkodás fokozódó jelentősége.

Kétségtelen, hogy a pénzügyi jog a jogrendszer más ágazatai közül legszorosabban az államigazgatási joggal és a polgári joggal fonódik össze. Az államigazgatási joggal való szoros kapcsolata a pénzügyi jog alaki szabályaiban valósul meg. A pénzügyi szervezet felépítését szabályozó joganyag az államigazgatási jogban helyezkedik el. A pénzügyi jog átfogó jellege az e tárgyba vágó ismeretanyagot terebélyessé és önállóvá teszi. Annak ellenére, hogy az e területen jelentkező jogviszonyok sok hasonlóságot mutatnak

fel az államigazgatási jogviszonnyal, a pénzügyi jogviszonynak átfogó jellege megkívánja önálló művelését, oktatását és jogágiságának elismerését.

Peschka Vilmos elmondotta, hogy a tézisek készítése során megkísérelte áttanulmányozni a pénzügyi jog önálló jogágiságával foglalkozó hazai irodalmat, hogy ennek alapján a pénzügyi jog önálló jogágiságát illetően bizonyos következtetésekre tudjon jutni. Tanulmányai során arra a meggyőződésre jutott, hogy a pénzügyi joggal foglalkozó irodalom nem tudja a társadalmi viszonyok és a jogi módszer alapján a pénzügyi jog önálló jogágiságát megalapozni. Nem talált olyan fejtegetésre, amely megmagyarázza és feltárta volna, hogy miben áll azoknak a társadalmi viszonyoknak a sajátossága, amelyeket a pénzügyi jog szabályoz. Arra sem kapott az irodalomból felvilágosítást, hogy melyik és miben áll az a sajátos jogi módszer, amelyet a pénzügyi jogi normák az említett viszonyok rendezésénél alkalmaznak. Minthogy — igaz, hogy nem pénzügyi jogász — nem tudta felfedezni sem ezeket a sajátos társadalmi viszonyokat, sem ezt a sajátos jogi módszert, valamint a vonatkozó szakirodalom sem győzte meg erről, ezért jutott arra a következtetésre, hogy a pénzügyi jog népi demokratikus jogrendszerünknek nem önálló ágazata.

1. A gazdasági jog

A tézisek a Szovjetunióban és hazánkban lefolyt gazdasági jogi viták ismertetése után a gazdasági jog ellen felhozott érvekhez csatlakozva, a gazdasági jogot nem tartják a szocialista jogrendszer önálló ágának. A tézisek a gazdasági jogi koncepció feléledését ama szemlélet eredményének tekintik, amely a szocialista állam előtt álló hatalmas gazdasági feladatokból, a gazdasági viszonyok fejlődéséből, az ipar, a mezőgazdaság irányításának útszervezéséből, az állam és a jog egyre növekvő szerepéből — amely a szocialista, illetve kommunista gazdasági viszonyok fejlesztésére és kialakítására irányul — közvetlenül azt a helytelen következtetést vonja le, hogy a gazdasági viszonyokat szabályozó jogi normák egy jogágba, a gazdasági jogba tartoznak. Ez a felfogás nem veszi azonban figyelembe a gazdasági viszonyokon belül meglévő differenciálódást és a differenciálódásnak megfelelően alakuló jogi szabályozás eltéréseit. Így azután az eltérő jellegű társadalmi viszonyokra vonatkozó, eltérő jogi módszert alkalmazó jogi normákat a jogrendszer tagozódásának megállapítására megjelölt kritériumok figyelmen kívül hagyásával, egyéb állítólagos gyakorlati és politikai szempontok alapján, önkényes és szubjektív módon önálló jogágba vonják össze.

Beck Salamon arról beszélt, hogy a gazdasági jogot illetően figyelembe kell venni az állami szektor és a polgárok forgalmi életének szabályozásában fellelhető különbségeket (szerződési kényszer, ellátás megnehezítése, előre rendezettség stb. az állami szektor viszonyai vonatkozásában). Ebből egyáltalán nem akar arra a következtetésre jutni, hogy a gazdasági jog önálló jogág. A gazdasági jogot bizonyos közbülső jelenségnek tekinti, jus speciale-nak, a polgári jog speciális részének, annál is inkább, mert a téziseknek az aljogágakat elvető tételét dogmatikus merevséggel elfogadni nem tudja.

Eörsi Gyula kifejtette, hogy a gazdasági jognak és a törvénykezési jognak a kérdése a jogrendszer tagozódásának problémája szempontjából bizonyos összefüggésben van egymással. Mind a gazdasági jog, mind a törvénykezési jog kérdése a szocialista jogtudományban újból és újból felvetődik. Ez azt a gyanút kelti, hogy ennek valamely objektív körülmény kell legyen az oka, és ezért mindkét jogág elvetése is gyanússá válik. A gazdasági jogi szemlélet ugyanis épp úgy, mint a törvénykezési jogi elmélet, összetartozó jelenségeket szétválaszt és össze nem tartozókat egyesít. Az egységes tervgazdálkodásra hivatkozva nem lehet különféle társadalmi viszonyokat eltérő módszerekkel szabályozó joganyagot egységbe foglalva egy jogágnak felfogni. A gazdasági jog létrehozása kiszakítaná a gazdasági igazgatás nem mezőgazdasági részét az egész államigazgatásból és szétválasztana olyan összetartozó jelenségeket, mint a tulajdonjog, a jogi személy, a polgári jogi felelősség, a szerződés különböző formái, és ezzel kettévágná az említett intézményeket. Ugyanakkor egyesítene össze nem tartozó elemeket is, és ez az államigazgatási, a polgári jog és a munkajog egyesítésére vezetne. Ezek a gazdasági viszonyokat különböző alapelvek és eltérő módszerek alapján rendezik. Ha ezeket egy jogágba vonnánk, akkor a jogi módszerekben meglévő ez a differencia elszakadna. Az össze nem tartozó társadalmi viszonyoknak és módszereknek a gazdasági jogban történő egyesítése két jogrendszert hozna létre: két polgári jogot, két államigazgatási jogot stb. Az egységes tervgazdálkodás tényéből tehát nem a gazdasági jog létre kell következtetni, hanem a komplex módszerek alkalmazásának szükségességére. Az egyes

jogágakat tehát külön kell tartani és a bennük levő joganyagot az elméleti és gyakorlati munka során komplex módon kell egyesíteni és alkalmazni.

Weltner Andor annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy a gazdasági jog létrehozása nem lenne helyes, mert túlzottan összevonna bizonyos problémákat és különböző jellegű társadalmi viszonyokat.

Barna Péter nem tud teljesen egyetérteni a tézisekben kifejtett érvekkel abban a kérdésben, hogy a gazdasági jog nem lehet önálló ága a szocialista jogrendszernek, illetve a jogtudománynak. Éppen az az érv, hogy a gazdasági viszonyokon belül meglevő differenciálódás következtében különböző jogi szabályozások szükségesek, támogatja azt az elgondolását, hogy a gazdasági jog mint tudományág, betölthetné a tudományos koordinálás szerepét, éppen a legdifferenciáltabb gazdasági társadalmi viszonyok területén. Ennélfogva arra a következtetésre kellene jutni, hogy a jogrendszeren belül a gazdasági jog nem képez ugyan önálló jogágazatot, a jogtudományban azonban ennek helye lehet.

Világhy Miklós kifogásolta *Barna Péter*nek azt a nézetét, mely szerint a gazdasági jog a jogtudománynak önálló ága. A gazdasági jogi koncepció helytelen és a szocialista jogtudományban csak kárt és zavart okozhat. A német jogtudósok gazdasági jogi kísérletei lehetetlenre vállalkoztak. Mind a tulajdonjogi formákat, mind a felelősségi rendszert illetően a gazdasági jog helytelen következtetésekhez vezet. Más kérdés az állami szervezetek közötti viszonyok problémájának tudományos témaként való feldolgozása. Hogy ezt a gazdasági jog nélkül is jól el lehet végezni, arra jó példa *Eörsi Gyulának* a tervszerűségekről szóló könyve. Az állami szocialista tulajdonjognak valóban vannak bizonyos sajátos tulajdonságai. A kérdés csak az, hogyan kell felfogni ezeket a sajátosságokat. Ha kiemeljük a sajátosságokat — amint ez a gazdasági jog esetében történik — és elhanyagoljuk az általánost, akkor a tudományosról feledkezünk meg.

Peschka Vilmos a gazdasági jogot illetően elhangzott felszólalásokat összegezve megállapította, hogy a vitán résztvevők szinte egyhangúan a gazdasági jogi koncepció ellen foglaltak állást. Nem tudja helyeselni sem *Beck Salomonnak* a gazdasági jogot aljogágként, sem *Barna Péter*nek a gazdasági jogot tudományágként való felfogását. A gazdasági viszonyokat szabályozó joganyag tudományos elemzése anélkül is jól megvalósítható, hogy gazdasági jogi tudományt hoznánk létre.

5. A földjog és a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog

A tézisek mind a földjogot, mind a mezőgazdasági termelészövetkezeti jogot az általuk szabályozott, a földdel, illetve a mezőgazdasági termelészövetkezetekke kapcsolatos sajátos társadalmi viszonyok, valamint az e viszonyokat szabályozó jogi módszer sajátosságai alapján a szocialista jogrendszer önálló ágazatainak tartják. Népi demokratikus jogrendszerünknek azonban a földjog nem önálló ágazata, mert ennek feltételei (a szocialista földhasználat kizárólagossága és az ebből fakadó sajátos társadalmi viszonyok) még nem jöttek létre. A mezőgazdasági termelészövetkezeti jogot viszont az egyre jobban kibontakozó mezőgazdasági termelészövetkezeti viszonyok és a rájuk vonatkozó joganyag kifejlődése alapján már most a népi demokratikus jogrendszer önálló ágának kell felfogni.

Vas Tibor helytállónak gondolja a téziseknek azt a pontját, amely a mezőgazdasági termelészövetkezeti jogot népi demokratikus jogrendszerünk önálló ágazatának tekinti. A tézisektől eltérő azonban a véleménye a földjog kérdésében. Nézete szerint a földjog önálló jogágiságának nem alapvető feltétele a föld nacionalizálása. A kérdés az, hogy vagyunk-e már a történeti fejlődésnek olyan szakaszában, amely a földjog önálló jogágként való felfogását lehetővé teszi. Véleménye szerint, különösen az utóbbi időben végbement fejlődés következtében — de már korábban is — létrejöttek azok az objektív feltételek, amelyek a földjog önálló jogágisága mellett szólnak. A földjog önálló jogágként elismerése igen komoly segítséget nyújt a mezőgazdaság területén a szocialista szektor továbbfejlesztésének. Az egységes társadalmi termelési viszony, valamint a sajátos alapelvek alapján a földjogot népi demokratikus jogrendszerünk önálló ágazatának kell felfogni.

Eörsi Gyula elmondotta, hogy végül azoknak lesz igazuk, akik a földjogot jogrendszerünk önálló ágazatának tartják, mert addig vitatkoztunk, amíg a szocialista mezőgazdaság és így a földjog is mint önálló jogág létrejön. Nem tartja lényeges kérdésnek, hogy mikor jelentjük ki a földjog önálló jogágként történő kialakulását. Egyetért.

aazzal, hogy a folyamat előrehaladott stádiumban van. Véleménye szerint azonban a föld-jog önálló jogágként való kialakulásának folyamata még nem fejeződött be. Nem állítja, hogy valamely a földet nacionalizáló dekrétum kibocsátásával fog befejeződni. A földjog kialakulása akkor tekinthető befejezettnek, ha a föld túlnyomó többsége szövetkezeti gazdálkodásba kerül, azaz, amikor a szocialista földhasználat sajátos jogintézményből általános jogintézménnyé válik a földviszonyok területén, és ezzel a társadalmi viszonyoknak a jogágazat alapjául szolgáló egysége létrejön. Nem gondolja, hogy önmagában a földjognak jogrendszerünk önálló ágazataként való tudományos deklarálása a mezőgazdaság szocialista átszervezését elősegítené.

Világgy Miklós a földviszonyokban az 1956-os ellenforradalom óta végbement fejlődés következtében, amely ezeket a viszonyokat egyre jobban elválasztja az áruviszonyoktól, hajlik afelé, hogy a földjog önálló jogágiságát elismerje. A földjog a fejlődés jelenlegi szakaszában még korántsem teljesen kialakult, de minthogy valamely jogág elismerése progresszíve hat annak fejlődésére, ezért elismeri a földjog önálló jogágiságát. A földjog teljes kialakulása nem jelenti azt, hogy a földtulajdoni viszonyokat szabályozó joganyag minden kapcsolatát elveszti a polgári joggal, amely a tulajdonjogra nézve általános szabályokat tartalmazza.

Medve Zsigmond arról beszélt, hogy azok a felfogások, amelyek a földnek a Szovjetunióban végbement nacionalizálására hivatkozva, nem tartják a földjogot jogrendszerünk önálló ágának, minthogy nálunk a föld nacionalizálása még nem történt meg, nem veszik figyelembe a két ország társadalmi történeti viszonyai között fennálló különbségeket. Véleménye szerint a földtulajdoni formák különbözőségére való hivatkozás sem meggyőző érv, mert a földnek már több mint az 50 százaléka társas földhasználatban van. A földjog tehát jogrendszerünknek is önálló ágazata.

Önálló ágazata jogrendszerünknek a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog is. A proletárdiktatúra megszilárdulásával létrejönnek azok az új társadalmi termelési viszonyok, termelőszövetkezeti viszonyok, amelyeknek egy részét a jog is szabályozza. Kialakulnak olyan tulajdoni, elosztási és munkaviszonyok, amelyek csak a termelőszövetkezetre jellemzőek. Ezeket a viszonyokat a jog a polgári jogi és munkajogi módszerektől eltérő módon szabályozza. A jogi szabályozás módszerét ugyanis a szabályozandó társadalmi viszonyok határozzák meg.

6. A törvénykezési jog

A tézisek a Szovjetunióban és nálunk a törvénykezési joggal kapcsolatos vitákat és a törvénykezési jog mellett, illetve ellen felhozott érveket összefoglalva a törvénykezési jog vonatkozásában a következőket tartalmazzák: 1. A törvénykezési jog hívei által a törvénykezési jog alapjának tartott igazságszolgáltatási viszonyokat valóban felfoghatjuk mint tudományos absztrakciót, de ez a jogrendszer tagozódása szempontjából nem döntő. A jogrendszer ugyanis az egynemű társadalmi viszonyok alapján tagozódik; az egyneműség pedig jelen esetben a polgári, illetőleg büntető eljárási viszonyok körében jelentkezik. A tudományos absztrakció során egyre általánosabb fogalmakhoz juthatunk el, de ez nem érintheti a jogrendszer tagozódását. A jogrendszert ugyanis nem tudományos szempontok és általánosítások szerint tagozzuk, hanem az a tényleges viszonyoknak megfelelően tagozódik. 2. Az egységes igazságszolgáltatási szervezet hangsúlyozása, tehát az, hogy a szóban forgó társadalmi viszonyok egyik alanyát mindig az egységes szervezet jelenti, a fenti ismérvek szempontjából közömbös. 3. Az egységes alapelvekre hivatkozás pedig azért nem határos, mert az alapelvek egysége nem alapozza meg több jogágha tartozó joganyag egységét. Az alkotmány elvei csaknem minden jogágban jelentkeznek, ez azonban a legkevésbé sem jelenti ezeknek az anyagoknak az államjogba tartozását. 4. Tehát a jogi szabályozás tárgya és módszere szemszögéből vizsgálva a törvénykezési jogba sorolt normákat, azt tapasztaljuk, hogy azok a polgári és büntető eljárási viszonyok különmeműségének és a polgári és büntető eljárásjogi szabályozás lényegesen eltérő jellegének megfelelően két jogágha, a polgári és a büntető eljárásjogba tagozódnak. 5. Nem tartják a tézisek indokoltnak a törvénykezési szervezeti jognak önálló jogágként való felfogását sem. A törvénykezési szervezeti jog körébe vont joganyagot az államjog, a polgári és a büntető eljárási jog foglalják magukban. 6. Más dolog a törvénykezési jog és a törvénykezési szervezeti jog oktatásának, illetőleg tudományos vizsgálatának kérdése. Nyilvánvaló, hogy a tudományos kutatásnak e joganyagnak kölcsönös kapcsolatait és összefüggéseit figyelembe véve kell megállapításait megtenni. A jogi oktatásban is utalni kell ezekre az összefüggésekre. Minthogy azonban a tudomány felosztásának

lényegében a jogrendszer tagozódására kell épülnie, ezért helyes a polgári és büntető eljárásjog tudományának különválasztása. Pedagógiai és didaktikai szempontból helyes és indokolt lehet azonban a törvénykezési szervezeti jog anyagának összefoglalása és önálló tárgyalása is.

Beck Salamon nem ért egyet a törvénykezési jogi koncepcióval. Véleménye szerint a polgári és büntető eljárási jog két önálló jogág.

Vas Tibor először az eljárási jognak az anyagi joggal való összefüggéséről beszélt és kifejtette, hogy ha a kérdést dialektikusan nézzük, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a törvénykezési jog létezése nem szakítja el az eljárási jogokat anyagi joguktól. Nagy a jelentőségük az alapelveknek a törvénykezési jog önálló jogágiságának megállapításánál. Mind a polgári, mind a büntető eljárásban egész sor azonos alapelv érvényesül. Kétségtelen, hogy a büntető és a polgári eljárásban lényegében azonos jogviszonyról van szó, a felek és a bíróság viszonyáról. Az, hogy az egyik eljárásban felperes és alperes, a másikban vádló és vádlott állanak egymással szemben, nem változtat a jogviszony lényegén. A két viszonyban azonos, hogy mindkettő eljárás, a közöttük levő eltérések viszont nem az eljárásból fakadnak.

Eörsi Gyula szerint a törvénykezési jog vagy szétválasztja az összetartozó elemeket, vagy pedig tárgyat úgy tágitja, hogy a tárgy egysége ezzel meg is szűnik. Az ügyészség esetében például a törvénykezési jog az előtt a kérdés előtt áll, hogy vagy kettévágja az ügyészséget és abból az általános felügyeletet, amelynek a törvénykezéshez egyáltalán semmi köze nincs, leválasztja, vagy pedig felveszi a törvénykezési jogba az általános felügyeletet is, és ebben az esetben a törvénykezési jog egész sor olyan elvek alapján érvényesülő funkcióval bővül, amelyeknek a törvénykezéssel, igazságszolgáltatással közelebbi viszonyuk nincsen.

A törvénykezési jog koncepciója ugyanakkor össze nem tartozó elemeket egyesít. A bíróság, ügyészség és ügyvédség például háromféle szervezetet, háromféle működési alapvetést és módszert jelent. Mind a szervezeti vonalon, mind a működési elvek területén ezek között nagy ellentétek vannak. Maradnak tehát bizonyos általános elvek, amelyeket az eljárási jogokból kapunk. Az a véleménye, hogy a törvénykezési jog vonatkozásában egységes alapelvek érvényesüléséről alig lehet beszélni. Ami ténylegesen megvan, az az igazságszolgáltatás működésének az egysége, de ebbe az ügyészi általános felügyeletet nem lehet bevonni.

Véleménye szerint az itt összevont matéria, tehát a bírói és ügyészi szervezet alapjai lényegüket tekintve államjogi témák, ahogy az alkotmány ezekről külön fejezetben is rendelkezik. Ezek egészülnek ki a bírói szervezetre és ügyészségre vonatkozó alapvető törvényekkel. Az általános felügyelet kérdései, a tanács állandó állami ellenőrzése az államigazgatási jog, az eljárási kérdések pedig az eljárásjogok anyagát képezik.

Az a körülmény, hogy valamely jogi materiával tudományosan vagy az oktatásban külön intenzíven foglalkozunk, nem teveszthető össze a jogágiság kérdésével. A törvénykezési jogi probléma megoldásának az a lényege tehát, hogy nagyjában egészében a hagyományos jogágiság (a törvénykezési jog nélkül) tartandó fenn és a jog nemcsak ezen a területen, hanem egyebütt is, a magas fokban szervezett szocialista társadalomban komplex módon művelendő anélkül, hogy ennek valamilyen külön ideológiai vagy jogági alapját kellene megteremtetni.

Szabó Imre véleménye szerint hazai vonatkozásban vita tárgyát a jogrendszer tagozódását illetően tulajdonképpen csak a törvénykezési jog képezi. Helyteleníti, hogy az 1954-ben lefolyt törvénykezési jogi vita óta nem jelent meg egyetlen lényeges új munka sem, amely ezt a kérdést elméletileg jobban megvilágította volna. 1954-ben a törvénykezési jog mellett foglalt állást, azóta e téren sem hazai, sem nemzetközi vonatkozásban nem lát olyan körülményt fennforogni, amiért ezt az álláspontját kénytelen lenne feladni. Mindennek ellenére a törvénykezési jog kérdését nem tartja véglegesen lezártnak, mert még a jogágakra tagozódás elvi alapjain tovább kell dolgozni és szocialista vonatkozásban ez nemzetközi vitakérdés. A törvénykezési jogot a Szovjetunióban általában elfogadják, Csehszlovákiában pedig nem. Álláspontját úgy tudná leszögezni, hogy a törvénykezési jog alighanem helyes, és e mellett bizonyos provizórikus érveket tud felsorakoztatni.

Szemben *Eörsi Gyula* nézetével, abból kell kiindulni, hogy az igazságszolgáltatás az állami tevékenységnek lényeges, bizonyos értelemben egységes fajtája. A szocialista törvényesség eszméje az, ami a bíróságot és az ügyészséget kapcsolatba állítja. Ezeknek az intézményeknek a szervezetét nem lehet teljesen a működésüktől elszakítani. Nem lehet a szervezetet és a tevékenységet egymástól függetlenül szemlélni. Az államjog ezzel az igazságszolgáltatási materiával nem tud megfelelő mélységig foglalkozni. Nem lehet az

igazságszolgáltatási szervezetet az államigazgatási joggal sem vonatkozásba hozni, mert az államigazgatási jog sem csak szervezeti jog, hanem e szervek tevékenységével is foglalkozik. Márpedig a bíróságok tevékenységét nem az államigazgatási jog, hanem a büntető és a polgári eljárásjog tárgyalják. Rendkívül szoros a kapcsolat a törvénykezési szervezet kérdései és e szervek eljárása között. Ha a törvénykezési szervezettel foglalkozó tudományterület létezik — és ezt elfogadottnak tarthatjuk, hiszen a vita ezt a kérdést általában eddig sem érintette —, akkor ezt szükségszerűen kapcsolatba kell hozni az e szervek eljárásával foglalkozó jogterületekkel. Tisztlában kell lenni azzal, hogy a törvénykezési joggal összekapcsolt három területet senki sem képes a maga egészében úgy átfogni, hogy tudományosan egyforma szinten művelje. Itt sajátos helyzetről van szó, de emiatt nem lehet tagadni azt a rendkívül fontos kapcsolatot, amely a törvénykezési jog és a két eljárásjog között fennáll. Ezt annál is kevésbé tehetjük meg, mert hiszen kodifikációs kifejezést is kap bírósági törvényünkben.

Vitakozott Eörsi Gyulának azzal a megállapításával, amely a gazdasági jog és a törvénykezési jog problémáját azonosítja. Nem tartja helyesnek azt az azonosítást, amelyben Eörsi megerősíteni javasolja a gazdasági jog és a törvénykezési jog vonatkozásában az állítólagos hagyományos szocialista felfogást, és egy kalap alá veszi hagyományosként a gazdasági jog és a törvénykezési jog tagadását. Itt az a kérdés, hogy a hagyományost mely időpontban tekintjük. Véleménye szerint mindkét hagyomány (a gazdasági jog és a törvénykezési jog elvetése) egymást kizáró hagyomány volt, és éppen ezért erre kevésbé lehet hivatkozni. A hagyományoknak különféle időszakok eloszlásuk volt és ennek megfelelően értelmezendők.

Végül arról beszélt, hogy a törvénykezési jog problematikus kérdéseinek olyan elméleti kidolgozására van szükség, amely mindenkit meggyőz a kétségtelenül sajátos jellegű összetett jogág létjogosultságáról. Véleménye szerint nincs alapja a törvénykezési jog elvetésének, és ha ezt az elméleti munkát elvégezzük, akkor — erről meg van győződve — a törvénykezési jog körüli vita oly módon fog mindenki számára megnyugtató módon megoldódni, hogy törvénykezési jog van és azt el kell ismerni.

Barna Péter nem ért egyet a téziseknek a törvénykezési jog vonatkozásában elfoglalt álláspontjával. Véleménye szerint koordinatív jelleggel helye van mind a büntető, mind a polgári eljárásjogi viszonyokat egységesen átfogó tudományos kutatómunkának, a tudományág önálló művelésének.

Világhy Miklósnak most is az az álláspontja, hogy a törvénykezési jog nem önálló jogág, mert olyan társadalmi viszonyokat hoz túlzott absztrakcióval közös nevezőre, amelyek különböznek egymástól. Lehetne olyan törvénykezési szervezeti jogágazatról beszélni, amely ezeket tartalmazná, de annak az igénye nélkül, hogy ez a két eljárásjogot átfogó jogágazatként jelentkezzék. Ennek nemcsak a két eljárásjoggal lennének kapcsolatai, hanem még inkább az államjoggal. A két eljárásjogot ehhez képest különösként lehetne felfogni, de nem lehet ezt a jogágat a két eljárásjog fölé emelni és ezeket amannak részeként tekinteni.

Névai László hangsúlyozta, hogy eltérően a tézisekben található beállítástól, a törvénykezési jogi koncepció a szovjet jogtudomány többségi és uralkodó álláspontja volt az 1938-as vitában és uralkodó álláspont maradt az 1956–58-as vita során is. Ugyancsak hangsúlyozni kívánja, hogy a szocialista magyar jogtudományban is kialakult egy többségi álláspont a törvénykezési jog gondolata mellett és ez az álláspont ma is uralkodónak tekinthető, bár több ellenzője is van. Hasonlóképpen uralkodó ez a nézet számos más népi demokratikus országban is.

A törvénykezési joggal szemben a jogirodalomban található és a tézisek által ismertetett ellenvetéseket illetően a következő megjegyzéseket tette: 1. Az eljárási jogokat nem a törvénykezési jogi szemlélet „szakítja el” az anyagi jogoktól, hanem azok már régben „elszakadtak”, pontosabban: önállósultak, mint specifikus jogágak. A törvénykezési jogi szemlélet egyáltalán nem lazítja az eljárási jogoknak az anyagi jogágakkal való kapcsolatát, hanem csupán ráirányítja a figyelmet az eljárási jogok egymáshoz közti kapcsolataira is. 2. Nem helytálló az a kifogás, hogy a törvénykezési jog egybeolvasztja és ezáltal elsorvasztja a büntető és polgári eljárásjogokat. Ezt a nézetet még a törvénykezési jog ellenzői sem hangoztatták eddig, mert a tényekkel tarthatatlanul ellentétes lenne. A törvénykezési jogi szemléletben nincs szó semmiféle egybeolvasztásról (csupán egységről és ezen belül az ide tartozó diszciplinák önállóságának elismeréséről), sem elsorvasztásról, hanem ellenkezőleg, a tapasztalat éppen azt mutatja, hogy a törvénykezési jogi szemlélet megfelelő érvényrejuttatása mellett az eljárásjogok és a törvénykezési szervezeti jog erős fejlődésnek indultak. Ugyanez egyáltalán nem mondható el az egyoldalú anyagi jogi szemlélet uralmáról. 3. Az a körülmény, hogy „a törvénykezés szer-

vezete nem választható el az eljárástól", éppen a törvénykezési jog koncepciója mellett szól, amely az ismert módon egységbe foglalja az igazságszolgáltatás szervezetének és működésének a kérdéseit. 4. A törvénykezési jog ágazatának tárgyát nem nehéz megtalálni. A törvénykezési jog tárgyát a szocialista igazságszolgáltatás szervezetében és funkcionálásában testet öltő társadalmi viszonyok teszik, és ezek a társadalmi viszonyok válnak a jogi szabályozás során törvénykezési jogviszonyokká. A szóban forgó társadalmi viszonyok (pl. a bíróság és az ügyészség belső szervezetének viszonyai, egymásközötti viszonyai, a bíróság és a felperes, alperes, vádlott, védő stb. egymásközötti viszonyai) sokfélék, de jellegükben, alapvető vonásaikban mégis egységesek, amennyiben valamennyien a szocialista törvénykezési szervezetben vagy a törvénykezési szervek működésében öltönek testet. Az ezeknek a társadalmi viszonyoknak jogi formáiként megjelenő törvénykezési jogi viszonyok legelső tagolódása a törvénykezés szervezetéhez és a törvénykezési szervek működéséhez igazodik. Ezen belül azután további tagozódás megy végbe az egyes szervekhez képest, valamint az eljárás egyes faji szerint. Aki tagadja a törvénykezési jogviszonyok létezését, az tulajdonképpen tagadásba veszi a vonatkozásban a társadalmi valóságot és kétségbe vonja a tudományos általánosítás jogát. A szocialista országokban az igazságszolgáltatás egysége társadalmi valóság. Mind a polgári, mind a büntető eljárás az egységes szocialista igazságszolgáltatás egyik útja. Mindkettő döntő mértékben a bíróság tevékenysége. Már ez egymagában is elégséges ahhoz, hogy felállítható legyen (a közfelfogásnak megfelelően) a bírósági eljárás általánosabb fogalma, nem is szólva a szocialista polgári és büntető eljárásnak — az eltérések mellett is kidomborodó — alapvető közös vonásairól. A bírósági eljárás fogalmával a mindennapi életben a jogalkalmazás során és a jogtudományban is számtalanszor találkozunk. Az ilyen általánosítást egyébként mindenki ösztönösen is elvégzi akkor, amikor — a társadalmi valóságnak megfelelően — igazságszolgáltatásról, törvénykezésről, bíraskodásról, bírósági eljárásról beszél általában, a „polgári” vagy „büntető” jelző említése nélkül. Az ilyen általánosítás „értelmes”, „konkrét” absztrakció, amely megfelel a tárgyi és jogi valóságnak is. Ennek tagadása egyértelmű „a szocialista igazságszolgáltatás” konkrét absztrakció jellegének a tagadásával. Nem szabad megelégedni arról sem, hogy a bírósági eljárás két fő típusának a differenciálódása meghatározott történelmi fejlődés eredménye. A büntető és polgári eljárás egymástól való elkülönülése az egyes államokban különböző időpontban, nem egy helyen csupán a XIX. században következett be. A büntető eljárásjog fogalma is, de különösen a polgári eljárásjog összetett jellegű, lényegileg ugyanolyan tudományos általánosítás eredménye, mint amilyennek a jogosságát egyesek vitásán kívánják tenni a törvénykezési jog vonatkozásában. Mindkét eljárásjog nagyszámú olyan eljárási fajtát ismer, amelyek szabályozása eltér az általános szabályozástól. A törvénykezési jog ellenzőinek logikájával ehhez képest nem büntető eljárásról, hanem csak közbíráskodásról, fiatalkorúak büntető eljárásáról stb. kellene beszélni, mivel nincsen általában büntető eljárás, hanem minden eljárás konkrétan közbíráskodás vagy magánbíráskodás stb. A gondolat abszurditása nyilvánvaló. Még fokozottabban áll ez a polgári eljárásra, ahol az egyes eljárásfajták sajátosságait még az alapul szolgáló anyagi jogok jellegbeli eltérései is befolyásolják. Ugyanilyen módon el lehetne jutni ahhoz az eredményhez is, hogy nincsenek általában büntető eljárási vagy polgári eljárási jogviszonyok, hanem csak konkrét magánbíráskodás büntető eljárási, házassági, polgári eljárási stb. jogviszonyok. Természetesen ez is abszurdum. 5. A nyomozásra és a büntetésvégrehajtásra való hivatkozás súlytalan, mert hiszen ezek is az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódnak és egyáltalán nem feszítik szét a törvénykezési jog koncepcióját. 6. Az egyes anyagi jogi szabályoknak a bíróságok működésével való kapcsolatára történő hivatkozás szintén irreleváns, ha csak arra nem akar valaki következtetni, hogy egybe kellene olvasztani az anyagi jogokat eljárásjogaikkal. 7. A törvénykezési szervezeti jog révén keletkező állítólag oktatási átfedésekre való hivatkozás nem érinti — még valóság esetén sem — a törvénykezési jog koncepcióját. Ez a hivatkozás azonban magában véve is téves, és egyenesen az ellenkezője igaz, mert a törvénykezési szervezeti jog éppen megszünteti az átfedéseket, amelyeket a bennük foglalt kérdéseknek (bíróság stb.) korábban a két eljárásjogban történt párhuzamos oktatása eredményezett. 8. Annak említése, hogy „nehéz” elkülöníteni egymástól a törvénykezési szervezet és az eljárásjogok anyagát, tudományos érvnek nem tekinthető. Emellett tény az, hogy mind a Szovjetunióban, mind nálunk az elkülönítés problémáját különösebb nehézségek nélkül oldották meg.

A tézisek szerzőjének érveire Névai László a következőkben válaszolt: 1. A szocialista igazságszolgáltatás egységének elvéből kiinduló törvénykezési jogi szemlélet a tényleges társadalmi viszonyoknak megfelelő absztrakción nyugszik. A törvénykezési

jogba tartozó diszciplinák egymáshoz való viszonyát a genus közössége és a speciesek többsége szabja meg. 2. Az egységes szocialista törvénykezési szervezet az igazságszolgáltatás szemszögéből egységes társadalmi viszonyokat testesít meg. Nem tudni, miért kell közömbösnek tekinteni ezt a körülményt a szocialista jogrendszer tagozódása szempontjából. A tézisek itt — mint másutt is — a deklarativizmus hibájába csnek. 3. Azt el lehetne mondani, hogy az alapelvek egysége egymagában még nem dönti el valamely jogág egységét, de az mindenesetre tény, hogy ez igen fontos támogató körülmény, hiszen a jogrendszer tagozódásánál kiegészítő ismérvként elfogadott „szabályozási módszer” rendszerint éppen ezekben az alapelvekben jelentkezik. (A törvénykezési jog esetében pl. a bírói függetlenség, a néprésvétel, a tárgyalási elv, a nyilvánosság stb.) 4. A tézisek szemléleti módja szerint megtalálható tehát a tárgy és a módszer egysége a szocialista törvénykezési jog eszméjében.

Névai László Eörsi Gyulának a gazdasági joggal való analógiáját teljesen önkényesnek és a tudományos rendszerezés számára tulajdonképpen semmitmondónak tartja. Az igazságszolgáltatás és a tervgazdálkodás ilyen értelmű párhuzamba állítása semmiféle eredményre nem vezet, sem a törvénykezési jog, sem a gazdasági jog kérdésének megítélésében. Eörsi Gyulának az ügyészi általános felügyeletre való hivatkozása szintén nem alkalmas a törvénykezési jog gondolatának megdöntésére: a) az ügyészi általános felügyelet először is nem csupán az államigazgatási szervek működésének a törvényességi felügyeletét jelenti, hanem kiterjed egyéb szervek működésére és az állampolgárok tevékenységére is. Ilyen módon érintkezése van számos egyéb jogággal is; b) az ügyészség négy funkciója közül három (nyomozási, bírósági és büntetvégrehajtási felügyeleti funkció) közvetlen összefüggésben volt már a korábbi jogállapot szerint is az igazságszolgáltatással. A jogágak tagozódásánál a fő vonásokból és az általánosan jellegzetes ismérvekből kell kiindulni. Ez vonatkozik az ügyészi intézmény jogrendszeri helyére is; c) egyes szocialista országok jogfejlődésének újabb tényei tovább erősítik azt az álláspontot, mely az ügyészi felügyeletet a törvénykezési jog keretébe tartozónak tekinti (pl. az államigazgatási per intézménye). Eörsi Gyulának a törvénykezési szervek szervezetében mutatkozó egyes eltérő alapelvekre való hivatkozása szintén nem hatásos érv a törvénykezési jog koncepciójával szemben, hiszen ez még nagyobb mértékben áll fenn például az államjog esetében, anélkül, hogy befolyásolná annak önálló jogági jellegét és egységét.

Egyesek (főként civilisták) a törvénykezési jog egységének gondolatát azzal kísérlik meg megdönteni, hogy a polgári és a büntető eljárás között fennforgó szankciókülönbségekre mutatnak rá. Ez a különbség azonban csupán a polgári és a büntető eljárás egymásközi elteréseinek egyik alapja, anélkül azonban, hogy változtatna mindkettőjük igazságszolgáltatási jellegén.

Az egész vitából és az utóbbi évek tapasztalataiból az látszik, hogy gyakran nem is úgy vetődik fel a kérdés: „van-e vagy nincs szocialista törvénykezési jog?”, hanem inkább úgy, hogy „legyen vagy ne legyen?”. Az ilyen felfogás természetesen ellene mond a szocialista jogrendszer objektív jellegéről szóló tételnek, és mint ilyen, a voluntarizmus bizonyos fajta megnyilvánulása.

A téziseknek a törvénykezési szervezeti jog önálló jogági jellegét tagadó felfogása gyökeres ellentétben áll a szocialista jogtudományban és jogi felsőoktatásban nemzetközileg szilárdan kialakult felfogással. A tényeknek is ellentmondó az a megállapítás, hogy ennek a jogágnak az anyagát magában foglalják az államjog és az eljárásjogok. Az államjogra való hivatkozás egyébként azért is vitás, mert attól mint alapjogágtól egyetlen jogág sincs abszolút módon elkülönítve, de ugyanakkor bele sem olvadnak az egyes tételes jogágak, jóllehet számos alapvető intézményük nyer szabályozást az államjog keretében.

Móra Mihály egyetért a téziseknek a törvénykezési joggal kapcsolatos álláspontjával s ezért csak néhány pontban kívánja azt a büntető eljárásjog szempontjából ki egészíteni és megvilágítani.

A törvénykezési gyakorlatot nézve a törvénykezési jogi koncepció ellen szól, hogy egyetlen szocialista országban sem találunk olyan törvénykönyvet, amely mind a büntető, mind a polgári eljárásjogot tartalmazná és mind a két eljárást együttesen szabályozná. Felmerül a kérdés, ha a két eljárást külön törvénykönyvek szabályozzák, akkor ez véletlen vagy a gyakorlat szükségzerűségén alapul. A legújabb szovjet törvényhozás is külön polgári és büntető eljárási alapelveket bocsátott ki.

Ha a bírói gyakorlatot vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy van büntető és polgári eljárás. A valóságban két különálló eljárással találkozunk. Kérdéses tehát, hogy van-e egységes eljárás? A gyakorlat azt bizonyítja, hogy nincs. Vajon miért? Azért, mert a két eljárás tárgya lényegesen különbözik egymástól. A valóság azt mutatja, hogy amennyire

eltér a polgári jogi tényállás a bűncselekménytől, annyira különbözik egymástól a két eljárás is. Lényegesen eltérőek a két eljárásban alkalmazott jogi eszközök is. A büntető eljárásban — szemben a polgári eljárással — például túlnyomó a kényszerintézkedés. Más a két eljárásban a bizonyítás, mások az alapelvek (pl. a polgári eljárási jog rendelkezési elve), másként történik az eljárás megindítása, óriási a különbség a vád és a kereset között stb.

A törvénykezési jog hívei elhanyagolják az anyagi és az eljárási jog között fennálló rendkívül szoros kapcsolatot. Az anyagi és az eljárási jogot együttesen alkalmazzák nemcsak a gyakorlati, hanem az elméleti jogász is.

Peschka Vilmos arról beszélt, hogy a vitán felhozott érvek nem tudták meggyőzni a törvénykezési jog önálló jogágiságáról, mert ezeknek egyáltalán nem sikerült a tézisek a törvénykezési jog elvetését indokoló fejtegetéseinek helytelenségét kimutatni. A vita során több felszólaló is érintette a törvénykezési jog által szabályozott társadalmi viszonyok kérdését. Azokkal ért egyet, akik a törvénykezési jog által szabályozott társadalmi viszonyok azonosságát és egyneműségét tagadják, vagy legalábbis kétségbe vonják. A törvénykezési jog hívei ebben a vonatkozásban az igazságszolgáltatási, illetve eljárási viszonyokra (Vas Tibor, Névai László, Szabó Imre), ezek egyneműségére és azonosságára hivatkoznak. Nem lehet azonban ezeket — a törvénykezési jog hívei által is elismerten — absztrakció által létrehozott viszonyokat olyanoknak tekinteni, amelyek alkalmasak egy önálló jogág megalapozására. Természetesen a társadalmi viszonyokból kiindulva egyre általánosabb absztrakciókhoz juthatunk, de ezek az absztrakciók végül is annyira általánosak és elvontak lesznek, hogy elvesztik szem elől a konkrét jelenségek lényeges különbségeit. Ebben a vonatkozásban beszél Marx értelmes absztrakcióról, azaz olyanról, amely a jelenségek közül kiemelve és rögzítve a közöset, nem felejtik el a lényeges különbségekről. A törvénykezési jog esetében a polgári és a büntető eljárási viszonyokból absztrahálják az igazságszolgáltatási, illetve eljárási viszonyokat. Ez az absztrakció azonban olyan nyilvánvalóan tarthatatlan következtetésekre kényszerül, melyek szerint — mint azt Vas Tibor mondotta — a vádló és a polgári jogi felperes, a vádlott és a polgári jogi alperes között a differencia lényegtelen. Az ilyen absztrakciók mint törvénykezés, bírói eljárás ugyanis nem sokat mondanak — ha a tudományos munkában fel is használjuk ezeket, hogy ismétléseket takarítsunk meg —, mert eltekintenek az absztrakció tényleges alapjától, e viszonyok konkrét tagoltságától és azoktól a meghatározásoktól, amelyekbe ezek a valóságban széjjelválnak. Az anyagi és eljárási viszonyok közötti kapcsolatot kell szem előtt tartani, azt, hogy a konkrét eljárási jogviszony milyen anyagi jogviszony kifejlődését, kibontakozását jelenti, s akkor nyilvánvalóvá válnak a polgári és a büntető jogviszonyok kibontakozását jelentő polgári, illetve büntető eljárási viszonyokra vonatkozó joganyag lényeges eltérései. A jogágak nem úgy jönnek létre, hogy a jogszabályokat a tudományos absztrakció által létrehozott társadalmi viszonyok szerint csoportosítjuk, hanem a konkrét társadalmi viszonyoknak megfelelően tagozódó joganyagból kell felismerni az egyes jogágakat. A gazdasági viszony is értelmes absztrakció, mégis — éppen azért, mert ez sokszorosán tagolt és számos meghatározásra széjjelváló — a gazdasági viszonyokra vonatkozó joganyag, a gazdasági viszonyokon belül fennálló lényeges eltéréseknek megfelelően több jogágban helyezkedik el. Ugyancsak hibája a törvénykezési jogi felfogásnak, hogy — jóllehet hangsúlyozza az anyagi és eljárási jog kapcsolatának fontosságát — az általános és absztrakt eljárási, illetve igazságszolgáltatási viszonyok létrehozásával erről az összefüggésről mégis elfeledkezik.

A tézisek szerzője nem ért egyet Szabó Imrének azzal a fejtegetésével, amely a törvénykezési jog tudományának szükségességéből vezeti le a törvénykezési jogág létezését, mert a tudományágak épülnek a jogágakra és nem fordítva, a tudományágakból következtetünk a jogágakra.

*

A vita az elnöklő *Buza László*nak az értekezlet hasznosságát, valamint a kérdés további tudományos kidolgozásának szükségességét megállapító zárszavával ért véget.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki felelős: Pataki Ferenc

Kézirat beérkezett: 1959. XI. 17. — Póldányszám: 600. — Terjedelem: 10,2 (A/5) ív

50468/60 Akadémiai Nyomda Bpest, V., Gerlóczy u. 2. — Felelős vezető: Bernát György